

**МАХПИРАТ НОМИДАГИ ЎРТА ОСИЁ
ХАЛҚЛАРИ ТАРИХИ ИНСТИТУТИ**

МИРЗО ҲАМДАМ ҚИССАСИ

Масъул муҳаррир Р.С.Қосимов
Илмий муҳаррир тарих фанлари
доктори Ҳ.Н.Бобобеков

Тошкент
Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси
“Фан” нашриёти
1998

Кўлингиздаги қиссада Хусайн Бойқаро, Алишер Навоий иштирокида Абдурахмон Жомий билан нозик табиатли ғазал шайдоси Мирзо Ҳамдам ораларида бўлиб ўтган ғазал базми ва шеър баҳси ўз ифодасини топган.

Асар кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

Форсийдан
Аҳмаджон ҚУРОНБЕКОВ
Хайдарбек БОБОБЕКОВ
Маҳмуд ҲАСАНИЙ
таржимаси

Республика “Матбуот тарқатувчи” акциядорлик жамиятининг буюртмаси ва молиявий харажати бўйича нашр этилди.

М 4603010000 - 3-246/98 _____ Рез.98.
м 355(04) - 98

ISBN 5-648-02547-5

(С) Махпират номидаги Ўрта Осиё
халқлари тарихи институти
(С) “Матбуот тарқатувчи” акциядор-
лик жамияти
(С) Ўзбекистон Республикаси ФА
“Фан” нашриёти, 1998 йил.

МИРЗО ҲАМДАМ ҚИССАСИ

Мирзо Ҳамдам қиссаси халқ орасида кенг тарқалган. У асли форс тилида бўлиб, "Қиссаи Мирзо Ҳамдам", "Қиссаи Мирзо Ҳамдам ва Мавлоно Жомий", "Қиссаи Мирзо Ҳамдам ва латойифи Жомий", "Қиссаи Мирзо Ҳамдамхон" каби номлар билан қўлёзма ҳолида ўқиб келинган. Ўзбекистон Республикаси ФА Шарқшунослик илмгоҳининг қўлёзмалар хазинасида унинг 19 та қўлёзмаси сақланмоқда. Қисса 1915 йилда Когонда, 1916 йилда эса Тошкентда чоп этилган. 1916 йилда Тошкентда яна унинг форсча матни билан бирга ўзбекча таржимаси ҳам эълон қилинган бўлиб, бу таржима машҳур ҳаттот, шоир ва таржимон Сирожиддин Маҳдум Сидқий Хондайлиқий томонидан амалга оширилган. Сидқий бу таржима китобни "Сипариғам, таржимаи қиссаи Мирзо Ҳамдам" ("Мирзо Ҳамдам қиссасининг таржимаси бўлмиш ғамларни ҳайдовчи китоб") деб атади ва биринчи саҳифага Жомийни улуғловчи қуйидаги тўртликни илова қилади:

Илм элин Жомий пешвоз эрур,
Ишқ элин Жомий муқтадоси эрур.
Шеъридур завқ элиға бол каби,
Ташна Сидқийға худ зулол каби.

Сидқий бу қиссани нима учун таржима қилганини шеърда қуйидагича баён қилади:

Тамаллук қилиб Мулла Акмалхон ул,
Мени индабон айлади меҳмон ул.
Ўшал дам тилаб Ҳислат Эшонни ҳам,
Менга ҳамдам этти ўшал бо карам.
Қилиб ул икков мандин ўқ илтимос,
Дедиларки, эй марди мардоншунос.
Ки бу Мирзо Ҳамдамни турк айлангиз,
Ани чоп этайлук қилиб яхши биз.

Демак, Сидқий ношир Акмалхон ҳамда шоир Ҳислат Эшоннинг илтимоси билан бу қиссани ўзбекчага ағдарган. Юқорида айтганимиздек, у 1916 йилда Тошкентда чоп этилган.

Қиссанинг мазмунига келсак, бир қараганда у кишига ғалати туюлади. Гўёки буюк аллома Абдурахмон Жомий (1414-1492) бир самарқандликнинг хабарига кўра, Мирзо Ҳамдам исмли нозанин йигитга ошиқ бўлиб, Самарқандга жўнайди. Ҳақиқатан ҳам, қиссанинг мазмуни зиддиятли бўлиб, уни куйидагича изоҳлаш мумкин.

1. Қисса муаллифи Жомийнинг “ҳамдам” сўзи учрайдиган ғазаллари асосида бу воқеани ўйлаб чиқарган ва бу қисса орқали Жомий ғазалларини халқ орасига ёйишни истаган.

2. Сўфийлик таълимотида ёш йигит Аллоҳ ёки пир сифатида талқин қилинган. Масалан, Навоийнинг ҳам “Тифл” (бола)га нисбатан ошиқона айтган ғазаллари бор. Тасаввуфona ғазалларда бу кўпинча “муғбача” тарзида берилади. Мирзо Ҳамдам орқали Аллоҳга етишиш,

унинг гўзаллигини тараннум қилиш ёки пирнинг топиш истаги баён қилинган.

Қиссанинг бошида Жомий Мирзо Ҳамдамга ошиқ қилиб кўрсатилсада, охирига бориб, Жомийнинг Мирзо Ҳамдамга нисбатан оталарча меҳрибон бир зот эканлиги, ўз ўғлига қайғургандек унинг учун қайғуриши, Мирзо Ҳамдамнинг шеърятга ўч экани, ғазалларни ғоят даражада чуқур фаҳмлаши ва қадрлашини Жомий юқори баҳолагани очиб берилади.

Қисса даврлар ўтиши билан қайта ишланиб, кескин ўзгаришларга учраб бораверган. Унинг ҳар бир кўлёмаси бир-биридан фарқ қилади. Уларда воқеалар ўрни ал-машган, ғазаллар қисқартирилган ёки тўлдирилган. Ҳусайн Бойқаро эса Ҳиротдан Самарқандга келиб қолган. Бизнингча, бу қисса биринчи марта ёзилган пайтда бутунлай бошқача бўлиб, у ҳам бошқа дostonлар каби, давр ўтиши билан қайта ишланиб борганлиги табиийдир.

Жомийнинг Самарқанд ва Тошкентга келгани ҳақида аниқ маълумотлар мавжуд. Қиссада Жомий Самарқанд мадрасасида мударрис бўлган, деб кўрсатилади. Бундан ташқари, Жомий Самарқандда тасаввуф соҳасида “Нақши Мулло” деган йўл ишлаб чиқиб, халқни унга тарғиб қилувчи сифатида талқин этилади. Бу зикрга тушишнинг бир йўли бўлиб, халқ унга эргашган эмиш. Аслида бу афсона бўлса керак, чунки Жомийнинг бу усули ҳақида унинг асарларида маъ-

лумот йўк.

Мирзо Ҳамдам қиссасини биз аввало Ҳ.Бобобековнинг хусусий кутубхонасида сақланаётган қадимги қўлёзма асосида форс тилидан ўзбекчага ўгирган ва ундаги ғазалларни ҳам ўзимиз таржима қилган эдик. Таржима тугагач, асар ҳақида маълумот йиғиш учун Ўзбекистон Республикаси ФА Шарқшунослик илмгоҳининг хазинасига мурожаат қилганимизда, юқорида айтилгандек, кўплаб қўлёзма ва босма нусхалари борлиги, бундан ташқари, Сидқий томонидан ўзбекчага таржима қилинганлигининг гувоҳи бўлдик. Матннинг насрий қисмини биз ўз таржимамизда қолдириб, шеърий лавҳалар ўрнига Сидқий таржималарини киритишни лозим топдик.

Ҳ.Н.Бобобеков
А.Қуронбеков
М.Ҳасаний

БИСМИЛЛОҲИР РАҲМОНИР РАҲИМ !

Аммо хабарнинг ровийлари ва асарларнинг ноқиллари шундай ривоят қиладиларки, кунлардан бир кун, йиллардан бир йил Ҳазрати Мавлавий Жомий ўз саройларида ўтирар эдилар, уларнинг даргоҳларига бир қаландар кириб салом берди. Ҳазрати Мавлавий Жомий саломига алик олдилар, сўнг Мавлавий Ҳазратлари ундан: "Эй, қаландар, қайси баланд ошиёндин биз томон парвоз қилдинг?" - деб сўрадилар. Қаландар айтди: "Эй олампаноҳ, Самарқанд вилоятидан келдим". Мавлавий Жомий Ҳазратлари: "Эй қаландар, Самарқанднинг ажойиб-ғаройиботларидан қандай сир-синоатларни армуғон келтирддинг?" - дедилар. "Эй, султони олам, Самарқанд вилоятида бир йигитча оламга келдики, ул нозаниннинг жамоли шуъласидан қоронғи уйлар мунаввар бўлғуси ва офтоб ул йигитча қаршида хира кўринғуси". У йигитчанинг таърифини шундай келтирдикки, Мавлавий Ҳазратлари ул нозанин йигитчага ғойибона мухлис бўлдилар. Дардли дилларидан ўтли оҳ отилиб чикди ва унинг фироқидан нолаю фифонга тушдилар, қанча ўзларини тутишга интилмасинлар, фойдаси бўлмади. Охири ўринларидан туриб, қаландарнинг кўл-оёғини ўпдилар, ўз ёронлари билан видолашиб, Самарқанд вилоятига қараб йўл олдилар. Юқори чиқиб, паст тушиб, неча манзилдан ошиб, маълум муддатдан кейин Самарқанд

дарвозасидан кириб келдилар. Самарқанд кўчаларини сайр қилиб юриб, Регистонга етиб келдилар ва Мирзо Улуғбек мадрасасидан хужра олдилар. Кечаси ўша ерда бўлиб, эртаси кун мадрасадан чикдилар. Самарқанд пештоқлари ўртасида бир нонвойнинг супаси бор эди, ўша ерда ўтирдилар. Бир соатлардан сўнг “кўтар, кўтар!” деган овозлар тарқалди. Бозордаги халойиқ дўконларини ташлаб, дуч келган томонга қараб қоча бошлади.

Мавлавий Жомий Ҳазратлари бир кишининг этагидан тутиб, нима гап ўзи, нега ҳамманг ҳар томонга қараб қочмоқдасизлар, деб сўрадилар. Ул киши: “Сен эшитмадингми? Мирзо Ҳамдам номли йигит келяпти. Хусайн Мирзо ҳукм қилиб, кимки Мирзо Ҳамдамга қараса, бошини танасидан жудо қилгум, деганлар”. Шундай дея у ҳам ғойиб бўлди. Жомий Ҳазратлари ўринларидан туриб, кўча бошига назар ташладилар. Тўққиз нафар занжи болалар нақ юлдузлар каби ва уларнинг орқасидан Мирзо Ҳамдам худди тўлин ойдек чиқиб келдилар. Жомий Ҳазратларининг нигоҳлари шу заҳоти одамлар орасидаги Мирзо Ҳамдамга тушди. Эговланган найзасимон, юракни тешувчи бургут патли ўқ таранг тортилган риштадан учиб, Мавлавий Жомий Ҳазратларининг сийнаи сандиқларига санчилди. Мавлавий Жомий Ҳазратлари ўтли оҳ чекиб, хушдан кетдилар. Бир муддатдан кейин хушга келдилар, инон-ихтиёрлари қўлдан кетган эди.

Ишқдан маст бўлдилар.Ўз-ўзига дедилар:"Алла замонлардан бери бу нозаниннинг чехраси ишқида дардли эдим,алҳамдулиллоҳ,кўрдим!"Дарҳол бу байтни ўқидилар:

Жон чи бошад казбаройи дўст натвон зон гузашт,
Шоҳ агар ин аст,ҳаққо, метавон аз жон гузашт.

Таржимаси:

Жон на бўлғай ёр учун гар кимса ондин ўтмаюр,
Шоҳ агар шу бўлса,биллоҳ,жондин ўтмоғлиғ зарур.

Унинг лаблари гўё сув берилган ёқут-лаъл,
кокиллари камалак товланар, суврати кўркам,
мислсиз шаклу шамойил, ҳар бир дил унга
ошиқ эди.

Алқисса,Мавлавий Жомий Ҳазратлари кўрдиларки, ул нозанин йигитнинг жамоли ниқоб тагида ҳам офтоб билан баҳслашади.Улар ақлу хушини қўлдан бериб,ерга йиқилдилар ва Мирзо Ҳамдам бу аҳволдан воқиф эдилар.Тулпорнинг жilовини тортдилар. Жомий Ҳазратлари алла замонлардан кейин хушларига келдилар ва бу байтни ўқидилар:

Маҳи ман рўйи худ бо парда пинҳон карда меояд
Ду лаълашро ба зери ханда пинҳон карда меояд.

Таржимаси:

Манинг моҳим юзини пардада пинҳон қилиб келган,
Табассум бирла лаъли шаккарин хандон қилиб келган.

Мирзо Ҳамдамнинг кўзлари бу қаландарга тушди, қарасаки, кўринишдан тузуккина қаландар. Мирзо Ҳамдам айтдилар: "Зинҳор занжи болалар бу қаландарга зарар етказмасинлар". Мирзо Ҳамдам монелик қилдилар. Улар кўрдиларки, бу қаландар ошиқона шеърлар ўқимокда. Мирзо Ҳамдамнинг қаҳри келиб, тигини ғилофдан суғирдилар ва унинг бошини танасидан жудо қилмоқчи бўлдилар. Мавлавий Жомий Ҳазратлари бу байтни ўқидилар:

Чу Жомий тиг барканданд Мирзо баҳри қатли ту,
Ҳазорон руҳи ноҳақро ба мижгон карданд бо ту.

Таржимаси:

Чу Мирзо, Жомий, қатлинг учун чекса бу дам ханжар,
Ҳазорон хуни ноҳақни қилур мижгон билан санга.

Мирзо англадиларки, бу байт Мавлавий Ҳазратлариники. Мавлавий Жомий Ҳазратларининг хурматини қилиб, тигни ғилофига солдилар ва йўлга равона бўлдилар. Мавлавий Жомий Ҳазратлари уларнинг ортидан тушиб, ғазал бошладилар:

То дийдаи хунборам бар орази хўбон бошад,
Ақлу дилу дин бурданд, сад раҳна дар иймон бошад.

Таржимаси:

То дийдан хунбориким, кўрди жамол ақлин,
Юз раҳна топиб иймон, кетди ақлу дин.

Мирзо Ҳамдам қарасаки, қаландар кўпроқ Мавлавий Жомий Ҳазратларининг шеърларини ўқимокда ва афтидан маънилик қаландарга ўхшайди. Шунинг учун Мирзо Ҳамдам тулпорининг жиловини тортиб, бир-бир қадам бостириб юра бошлади.

Занжи болалар кўрдиларки, бу қаландар Мирзо Ҳамдамга опшиқликдан лоф урмоқда. Мирзо Ҳамдамдан яширин тигни Мавлавий Жомий Ҳазратларига отдилар. Улар бир сакраб, ўзларини нонвой дўконининг панасига олдилар.

Мирзо Ҳамдам занжи болаларнинг бу қилигидан кайфияти бузилиб, занжи болаларга ўшқирган эди, тулпори бирдан олдинга ташланиб, йўлга тушди, улар зўрғатдан ўзларини ўнглаб олдилар ва тулпорнинг калласини узинглар, деб амр қилдилар.

Мавлавий Жомий Ҳазратлари бекорга тулпорнинг жонига жабр қилишмоқчи бўлаётганларини кўриб, тулпорни қутқариш учун бу байтгни ўқидилар:

Рахшат, ки қадам бар сари афлок ниҳод,
Айбаш макуни, ки гоми бекбок ниҳод.
Рахшат чу ба зери гамза ожиз шуда аст,
Зону зади-ю, рўй бар хок ниҳод.

Таржимаси:

Рахшинг қадам урса сўйи афлок,
Айб этмаки, секрагой у бекбок.

Ғамзанинг тагида бўлиб у ожиз,
Чу кетти ера, юзга сурголи хок.

Қаландардан бу рубоийни эшитган Мирзо Ҳамдам орқага ўгирилиб Мавлавий Жомий Ҳазратларига нигоҳ солдилар. Занжиларга: "Отни урманглар ва уни олиб келинглар", - деб ишорат қилдилар. Занжилар арғумоқни унинг қошига келтирдилар. Мирзо Ҳамдамотга миниб, шошилмай йўлга тушдилар. Мавлавий Жомий Ҳазратлари Мирзо Ҳамдамнинг олдига тушиб, бу мухаммасни бошладилар:

Дар азал жисми туро руҳи равон сохтаанд,
Коми ҳар хоста дар он ҳуққа ниҳон сохтаанд.

Таржимаси:

Ваҳ, азалда сени чун руҳи равон этмишлар,
Хасталар мақсадини онда ниҳон этмишлар.

Шундан сўнг яна бу таржибандни бошладилар:

Эй рўйи ту моҳи оламорой,
Чун моҳ зи парда рўй бинмойи.
Чун турраи ту шикаста ҳолам,
Бар ҳоли шикастагон бибахшой.

Таржимаси:

Эй ой каби юзунг олам оро,
Кўрсат ўшал ойни эмди манго.

Зулфинг каби ҳолатим шикаста,
Раҳм ушбу шикасталарга айло.

Шундай деб, бора-боргунча гапириб борарди. Алқисса, Мирзо Ҳамдам кўрдиларки, қаландар тузуккина қаландарга ўхшайди. Инсонийликка хос илтифот қилиб айтдилар: "Эй бобо, қайтинг, мабодо занжибаччалар сизни ҳалок этмасин!" Ҳазрати Мавлавий Жомий Мирзо Ҳамдамга таъзим бажо келтириб қайтдилар ва хужралари сари юриб, оҳу фиғонни бошладилар: "Оҳ, ул ойнинг оҳи куйдирди, киши хор-зорлигимни билмас, ҳолимга вой!" - дедилар.

Он парирў бурд оромам зи дил,
Пойи сабрам монд зин меҳнат ба гил.
Дамбадам ҳолам дигаргун мешавад,
Дарди ман ҳар лаҳза афзун мешавад.

Таржимаси:

Кўймади, то ҳушум ул моҳ олмади,
Шул сабабдин сабру тобим қолмади.
Дамбадам ҳолим дигаргун бўлғуси,
Ҳар нафасда дардим афзун бўлғуси.

Ҳазрати Мавлавий Жамий зор йиғлаб, фарёд чекиб, ёқасини чок-чок қилиб, Мирзо Улуғбек мадрасасининг дарвозасидан кириб келдилар ва хужраларига бориб ўрин солдилар ва бу байтни ўқидилар:

Малулам аз ду жаҳон бе жамоли ӯ, Жомий,
Чу ёр нест ба даст ин диёр чи кунам.

Таржимаси:

Керак йўқ икки жаҳон они васлисиз, Жомий,
Чу ёр бўлмас эса бу диёрни на қилай!

Ҳазрати Мавлавий Жомий кўксини намга бериб, нола-ю афғон қилдилар. Алқисса, бир калима сўзни Мирзо Ҳамдамдан эшитинг. Мавлавий Жомий Ҳамдамнинг олдидан қайтгандан сўнг, Мирзо Ҳамдамнинг ундан сирини яширмайдиган бир қулваччаси бор эди, уни чақирдилар ва унинг қулоғига: "Қаландарнинг орқасидан бориб, унинг турар жойини суриштиргил!" Қулвачча Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг орқасидан борди, Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг эшиклариди тўхтади ва Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг турар жойларини кўрди. Қайтиб Мирзо Ҳамдамга баён қилди. Мирзо Ҳамдам шу кунни бошқа кунлардан хаёлчанроқ кўринарди ва ўзича айтардики, агар янги ғазаллар учун қаландарнинг уйига борсам, мабодо подшоҳ бундан хабардор бўлиб қолсачи, дея ўй сурардилар. Шу зайлда кунни кеч қилди.

Бошқа ривоятда келтирилишича, подшоҳ шароб келтиришни буюрдилар, шароб келтиришди. Бир неча коса шаробни пайдар-пай ичгач, ўтқир шаробдан боши айланиб қолиб, Мирзо Ҳамдам баҳона билан қоматини эгиб, ўзини ерга ташла-

ди.Подшоҳ:"Эй нури дийдам, вой сарвари сий-
нам, жисмим чироғи,сенга не бўлдики,ўзингни
ерга ташладинг?"- деди.Мирзо Ҳамдам:"Мени
юрагим оғрияпти"- деди. Подшоҳ: "Бундан ол-
дин ҳам ҳеч оғриганмиди, биров унинг чораси-
ни қилганмиди?"- деб сўради. Мирзо Ҳамдам:
"Бундан аввал ҳам бир неча бор оғриганда Са-
доқат исмли онам бор, шул киши чора қилган-
ди,тузалиб кетгандим.Яна ўша юрак оғриғи тут-
ди.Менга ижозат берсалар,ўша онамнинг олди-
га борсам, токи бирон чора-тадбирлар қилса-
лар",-деди. Султон ижозат бердилар. Алқисса,
Мирзо Ҳамдам султоннинг ҳузуридан чикқач,
кулваччалари арғумокни унга рўбарў килишди.
Мирзо Ҳамдам отга миниб,Улуғбек мадрасаси-
га қараб йўлга тушдилар ва Мирзо Улуғбек
мадрасасининг дарвозасига келдилар. Мирзо
Ҳамдам арғумокдан тушдилар.Кулвачча Ҳазра-
ти Мавлавий Жомийнинг хужраларини кўрсат-
ди. Мирзо Ҳамдам:"Эй кулвачча,зинҳор-базин-
ҳор бу сирни бировга айтмағил!"- дедилар.Шу
сўзларни айтиб,аста-секин йўлга тушдилар.Ҳаз-
рати Мавлавий Жомийнинг хужралари эшигига
етиб келдилар ва ўз-ўзига дедилар: "Қани, кў-
райчи, бу қаландар тузукми ёки йўқми?" Мир-
зо Ҳамдам кулоғини хужранинг эшигига қўйиб
кулоқ солдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий га-
зал ўқир эдилар:

Шаби,ки бар сари кўйи ту ман мақом кунам,
Баҳона созаму худро сағи ту ном кунам.

На одамий-у на пари, на малак, намедонам,
Ки аз латофати хуснат туро чи ном кунам.
Агар ба вақти намозам ба пеш рӯ ори,
Намозро бигзорам, туро салом кунам.

Таржимаси:

Ул оқшомеки бориб кўйинга мақом қилай,
Баҳона айлаб, итинг ман деб, ўзга ном қилай.
На сан пари-ю малаксан, вале билолмасмен,
Ки бу латофат ила сенга нима ном қилай?
Агар номоз чоғи қошима келур бўлсанг,
Намозни ўтабон сен сари салом қилай.

Алқисса, Мирзо Ҳамдам эшикка қўл узатмоқ-
чи бўлган эдилар, Ҳазрати Мавлавий Жомий бу
байтларни ўқидилар:

Эй маро дил зи ғамат волаву жон шайдои,
Ман дар ин ҳолу ту дар ғояти бепарвои.
Доман аз ноз мақаш то накунам хок ба сар,
Зулф бар бод мадеҳ то нашавам хок ба сар.
Як шаб, эй шамъи бутон, сўйи мани ғамзада ой,
Ки дар ин кулбаи ғам сўхта аз танҳои.
Ту ба хоби хуши хумори гуломон бар дар,
Ҳама шаб мунтазирам то ту чи мефармои.
Жомийи мискин сухане зон лаби ширин гуфти,
Тўтии таъби ту шуҳра ба шакарҳои.

Таржимаси:

Эй ғаминг бирла кўнгул волаву жонлар шайдо,
Мен бу ҳолатда, вале сен тўлароқ бепарво.

Этмагил тарки вафо то бош узра сочмай хок,
Зулф тарқатмаки то қайтадин ўлмай шайдо.
Бир тун,эй шамъи бутон,кел мен аламкаш сари,
Ки бу ғам кулбасида ўртанадурман танҳо.
Сан сучук уйкуда хумору ғуломлар қапуда,
Сўзларинг Жомийи мискин сўз ширину лабдин,
Топди табъинг тўтиси шуҳра бўлуб шакархо.

Алқисса, Мирзо Ҳамдам шитоб билан эшик-
ни очмоқчи бўлиб турганларида Ҳазрати Мав-
лавий Жомий кўрдиларки, ҳеч кимса аларнинг
додига етмайди, ғариблик ва кимсасизлик таъ-
сир қилиб, бу байтни бошлаб юбордилар:

Ба шоми бекаси жуэ ғами ғарибонро ки мепурсад?
Ба ғайри аз дарди ҳоли дардмандоро ки мепурсад?
Фитода мо ғарибон дар таҳи девор ҳайрон,
Ғариби хоксори хона вайронро ки мепурсад?

Таржимаси:

Ғариблик шомида, дардо, ғарибонларни ким сўргай?
Ба ғайр аз дарди ҳоли дармандонларни ким сўргай?
Қолибмен мен ғариб девор остида бўлиб ҳайрон,
Ғарибу хоксору хонавайронларни ким сўргай?

Алқисса, Мирзо Ҳамдам бу ғариб номани
эшитиб, танада зарра тоқати қолмади. Ҳазрати
Мавлавий Жомий “ғариблар эшигини ким та-
киллатур”, - деб бу байтларни бошладилар:

Ман ғамзадаам, ҳамдами ман ғамзада авло,
Мотамзадаро суҳбати мотамзада авло.

Таржимаси:

Ман ғамзадаман, ҳамдам эса ғамзада авло,
Мотамзадага суҳбати мотамзада авло.

Мирзо Ҳамдам бу сўзни эштиб, Мавлавий-
нинг шайдоси бўлди ва Ҳазрати Мавлавийга
жавобан бу байтни ўқиди:

Мо ҳам гуломони дари ғамзадагоним,
Дар орзуйи суҳбати мотамзадагоним.
Шаҳбози жаҳоним дар дом гирифтор,
Яъни ба ғазалҳои шумо сайди забоним.

Таржимаси:

Биз чокари даргоҳи ҳама ғамзадагонмиз,
Биз қайда эсак улфати мотамзадагонмиз,
Шаҳбози жаҳонмизки, бу дом ичра гирифтор,
Яъни ғазалингизга зиҳи сайди забонмиз.

Мирзо Ҳамдам кўрсаларки, қаландар маъни-
ликкина киши экан, шу сабабли бу байтни ўқи-
дилар:

Ғарибе мустаманди бар дар омад,
Дарояд ё аз ин дар боз гардад?

Таржимаси:

Эшикка келди бир маҳзун дили хун,
Ижозат бўлса кирсун, йўқса кетсун.

Ҳазрати Мавлавий Жомий айтдилар:

Дарояд гар бувад ў марди фозил,
Ва гар на, аз ҳамон боз гардад.

Таржимаси:

Агар аҳли ҳунардур, кирса мумкин,
Йўқ эрса кирмайин ортига ёнсун.

Мирзо Ҳамдам ўз-ўзига дедиларки,бу қаландар пок нафисли киши экан,мендай бир кишини нафис шеърү ғазалларига ва ўз домларига банд этдилар. Мирзо Ҳамдам: “Мен ўшал сиз Чорсудаги шаънига шеърлар ўқиган йигитман, энди эшикни очинг,ичкари кирайин!”-дедилар. Мавлавий Жомий Ҳамдам сўзини эшитиб,сапчиб ўринларидан турдилар ва дедиларки:

Ин манам ё ба хоб мебинам?
Ё ба шаб офтоб мебинам?
Аллоҳ, Аллоҳ, ки ин вафодори,
Ё ба хоб аст ба бедори?

Таржимаси:

Манму бу ё хоб кўргайман?
Тунда ё офтоб кўргайман?
Аллоҳ, Аллоҳки, бу вафодори,
Ё тушумдур ёки бедори?

Мирзо Ҳамдам:”Бедорсиз,эшикни очинг,ич-

кари кирай,”-дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий дедилар:

Бадин мужда гар жон фишонам равост,
Ки ин мужда осойиши жони мост.

Таржимаси:

Килай садақа бу хушхабарга равон,
Ки бу муждадин бўлдим осуда жон.

Бу икки оламда бундан ортиқ на бўлғайким,
ногаҳон газал шайдолари бир-бири билан уч-
рашса!

Алқисса, Мавлавий Жомий эшикни очдилар ва Мирзо Ҳамдамнинг қадамларига бош кўйдилар. Мирзо Ҳамдам Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг бошларини оғушига олдилар ва кўп навозишлар кўрсатдилар. Шу учрашувдан сўнг Мирзо атроф-теварагига назар солдилар. Бўйрадан ўзга ҳеч вақо кўрмадилар. Мирзо Ҳамдам қошларининг бир учи кўтарилиб, сўрадилар: “Бошқа жойда ҳам бирон ўтирар жойингиз бормукин, бирон палоси бўлса? “Ҳазрати Мавлавий Жомий қарасаларки, Мирзо Ҳамдам маъшуклар тарзида савол қилмоқдалар. Ҳазрати Мавлавий Жомий ҳам ошиқлар тарзида жавоб айтдилар.

Мирзо Ҳамдам ўтиб бўйра устига ўтирдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий кўрсаларки, ул йигитнинг жамолидин кулбаси мунаввар бўлубдур. Ҳазрати Мавлавий Жомий, Мирзо Ҳамдам

бизнинг кулбамизга қадам ранжида қилибди, дея қўл қовуштириб турардилар ва ўринларидан туриб, ширинлик ҳамда Самарқанд бодомидан келтирдилар ва Мирзо Ҳамдамнинг олдига қўйдилар. Мирзо Ҳамдам шунда сўрадилар: “Эй шоҳи қаландар, қайси баланд ойинадин парвоз этдингиз?”

Ҳазрати Мавлавий Жомий Мирзо Ҳамдамга жавобан шу байтни ўқидилар:

Осуда шаби бошаду хуш маҳтобе,
То бо ту ҳикоят кунам аз ҳар бобе.

Таржимаси:

Кеча тинчу хуш маҳтобдин,
Десам то санга қисса ҳар бобдин.

Ҳазрати Мавлавий Жомий дедилар: “Эй шоҳи олам, менинг ҳикоятим узундун-узоқ ва менинг қиссам жон ўртагувчилар. Ҳадисда айтибдурларки,” Аввал таом, баъд аз калом”, деб. Андек ҳозирлигимиз бор, лутф айлагайсиз, шундан сўнг ўз аҳволимдан сизга баён қилгум”. Мирзо Ҳамдам: “Эй шоҳи қаландар, аҳволингиз бизга маълум, нечун ташвиш чекурсиз биз таом жиҳатидан мустағнийдурмиз, биз хизматингизга келубдирмиз!” - дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий бодом ва нўхотни Мирзо Ҳамдам хизматларига келтурдилар. Мирзо Ҳамдам: “Эй шоҳи қаландар, сиз ҳам ўтирингиз!” - дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий:

”Хожаси бирла бир мақомда ўтурмоқ ва таом емоққа бандасида не ҳаддур? Мирзо Ҳамдам дедилар: ”Биз сиз билан бирла таом емоқни ис- таймиз, негаки уламолар: ”Таом уй эгаси билан шириндур!”-деганлар.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий ўтириб, бодомдан бир-икки тотдилар. Мирзо Ҳамдам: ”Эй бобо, ростини айтинг, сиз қаердансиз?”-деб сўрадилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Каминаи кулингиз Жом вилоятиндурман ва ғойибона сизнинг тавсифингизни эшитиб буён келмиш- мен”, - дедилар. Мирзо Ҳамдам шунда: ”Мавлавий Ҳазратларидан ҳеч хабарингиз борму ва уларни танийсизму?”-деб сўрадилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий дедилар: ”Каминаи кулингиз яхши та- нийдур! ” Мирзо Ҳамдам: ”Қандай танурсиз?”- дедилар. Мавлавий Ҳазратлари: ”Шу жиҳатдан танурменки, онадин бир кунда таваллуд топ- мишмиз ва бир жойда улғайибмиз! Тўрт тарафи- мизда неки ўқибмиз, барчаси Ҳазрати Мавлавий Жомийдан эрди”, - дедилар. Ҳамдам: ”Ўша жойи- даёқ англаган эрдик ва лекин сўрашга ҳадди- миз сифмади. Эй шоҳи қаландар, уларнинг шеър- лари кўп хуш ёқадур, нечунким, авлиёдан не сухан содир бўлса таъсирлидир. Агар яна бил- ганларингиз бўлса, айтингизким биз эшитай- лик”, - дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Эй шоҳи олам, камина кулингиз уларнинг доимий ҳамроҳлари эрдим, ҳар каломки улардан содир бўлса, ёд олар эдим,”-дедилар. Мирзо Ҳамдам:

”Эй бобо, табаррук ғазалларидан бирини ўқин-
гизким, биз эшитайлик!”- дедилар. Ҳазрати Мав-
лавий Жомий Мирзо Ҳамдамга таъзим келти-
риб, бу ғазални ўқидилар:

Ораз аст ин ё қамар, ё лолаи ҳамрост ин?
Ё шуъои шамс ё оинаи дилҳост ин?
Қомат аст ин ё алиф, ё сарв, ё нахли мурод,
Ё магар гулдастаи боғи жаҳон ороост ин?
Чашми ту охуст ё жодуст, ё сайёди халқ,
Ё ду бодоми тар аст, ё наргиси шаҳлост ин?
Ё раб, ин тоқ аст, ё меҳроб, ё қавси кузах,
Ё ҳилоли ийд, ё абруйи моҳи мост ин?
Тўтийи ширин забон ё кумрийи боғи жаҳон,
Булбули бехонумон ё Жомийи шайдост ин?

Таржимаси:

Юзму бу ё ойму, ё бир лолаи ҳамрому бу?
Ёки кун нуриму ё ойнаи дилҳоми бу?
Қадмудир бу ё алиф, ё сарв, ё нахли мурод,
Ё магар гулдастаи боғи жаҳонорому бу?
Кўзларинг охуму, ё жодуму, ё сайёди халқ,
Ё ики бодоми тар, ё наргиси шаҳлому бу?
Тоқму, ё раб, бу ё меҳроб, ё қавси кузах,
Ё ҳилол ийдму, ё бизни қоши ёму бу?
Тўтийи ширин забон ё кумрийи боғи жаҳон,
Булбули бехонумон ё Жомийи шайдому бу?

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу ғазални ўқиш-
лари билан Мирзо Ҳамдам йиғига бошладилар
ва дедиларки:” Биз ажаб бедавлат бандалари
эканмизки, шундай бир олий подшоҳнинг хиз-
матларидан маҳрум қолибмиз, негаким инсон

руҳи уларнинг ғазалларидан покланади. Агар уларнинг муборак юзларини киши кўрса авлиё бўлғусидир”. Мирзо Ҳамдам давом этдилар: “Агар ғазалларини билсангиз яна айтинг, гўёки улар менинг ҳолимдан хабардорлар ва улар ҳар не айтмишлар, гўё менинг васфимга демишлар, негаки яхшилаб ўйлаб кўрсам, сиздан Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг иси уфуриб турибди ва шакаргуфтор тилларидан ўқийсизки, уларнинг ғазаллари инсон руҳини янгилайди. Мирзо Ҳамдамнинг бу мухлисона сўзлари Мавлавий Жомийга кўп хуш ёқди. Ҳазрати Мавлавий Жомий кўрдиларки, ғазалхонлик Мирзо Ҳамдамга хуш ёқмоқда, яна ғазал ўқидилар.

Мирзо Ҳамдам ғазални эшитиб бетоқат бўлдилар ва йиғи бошладилар. Сўнг дедилар: “Ҳазрати Мавлавий Жомий сўзларининг кули бўлай, не қилайки, мени Аллоҳ Султоннинг хизматларига раво қилиб қўйибдур. Йўқса, менга уларнинг жамолини кўрсатинг, сизнинг қадамингизга бош урардим”, - деб; Ҳазрати Мавлавий Жомий: “Ғам емангиз, Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг дийдорини кўргайсиз. Гарчи камина қулингиз сизнинг наздингизда ҳақир кўринурмен, аммо Ҳазрати Мавлавий Жомий олдиларида бемалол сўзлашувчименким, улар ҳаргиз сўзимни икки қилмайдилар. Иншооллоҳ фақир шурнинг ўзида уларнинг дийдорига сизни мушарраф қилғумдур”, - дедилар. Мирзо Ҳамдам: “Эй бобо, агар яна бир ғазал ўқисангиз, уларнинг су-

ханлари шарофати бирла уйку барҳам топади”, - дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Кўп яхши бўлур,эй фарзанд, шундай бир ғазал ўқийликки, сизнинг руҳингиз енгил тортсин”, - дедилар.

Уларни ғазалхонликда кўйинг, алқисса, ҳангомани Султондан эшитингки,ногоҳ Султоннинг назари ўша Мирзо Ҳамдам билан бирга бориб келган қулваччага тушди.Султон ул қулваччадан сўради: ”Мирзо Ҳамдамнинг аҳволи нечук ва Мирзо Ҳамдамнинг сихатлари яхшими?”Қулвачча деди:”Алҳамдулиллоҳ,Мирзо Ҳамдамнинг аҳволи яхши”.Султоннинг муҳаббати Мирзо Ҳамдамга ҳаддан ортиқ эди, яна бир бор анинг аҳволларидан сўради: ”Менинг Ҳамдамимнинг аҳволлари қалай ?” Қулвачча энди жавоб бермай сукут сақлади. Султон деди: ”Фақир бу окшом нотинч туш кўрибдурмен, уни ўз наздимда кўрмагунча дилим ором топмагай”.Қулвачча бу сўзни Султондан эшитиб, инон-ихтиёрини кўлдан берди ва ақлу ҳушдан айрилди. Қулвачча ўзича Султон бу воқеани эшитсалар мен ғарибу бечорани пора-пора қилгуси, нечун бу воқеани Султонга баён қилмай,деб ўйлади.Алқисса,қулвачча воқеани бошдан охиригача бирини кўймай Султон ҳузурларида баён қилди ва деди:”Қолганини ўзга кишидан эшитгайсиз!”

Султон занживаччаларни талаб қилди ва деди:”Кеча қандай воқеа бўлиб ўтди?” Занживаччалар арзни адо этдилар:”Султони олам, Самарқандда бир қаландар пайдо бўлибдур,кеча Мир-

зо Ҳамдамни йўлини тўсиб, анинг васфида ошиқона шеърлар ўқиди ва Мирзо Ҳамдамни ўз домига илинтирди. Мирзо Ҳамдам ул қаландарга илтифотлар кўрсатди ва бу кулваччани юбориб, қаландарнинг манзилгоҳини билиб келишни буюрди. Султон кулваччадан: "Унинг хонасини кўрдингму?" - деб сўрадилар. Кулвачча хижолат билан жавоб берди: "Улуғбек мадрасасидадур. Оқшом ул ўзини ўша қаландар хотири учун беморликка солди. Онасининг ёнига бормай, ўша қаландарнинг олдида борди. Тонг отгунча суҳбат курдилар ва қаландар ошиқона шеърлар ўқиди ва Мирзо Ҳамдам ҳам шеър ўқиб, жонини шул қаландарга фидо қилишга ҳозирлигини изҳор қилур эрди".

Султон бу воқеани кулваччадан эшитгач, ҳушёр торгтилар, уйкуда эрдилар, бедор бўлдилар. Султоннинг баданидаги ҳар туки наштардек тиккайди. Султон: "Шароб келтиринг!" - деб амр қилди. Соқийлар шароб келтирдилар. Бир неча қадахни пайдар-пай бўшатдилар. Султоннинг боши ўткир шаробдан қизиди: "Гулгун либос келтиринг!" - деб буюрди. Дарҳол гулгун либос келтирдилар. Султон либосни кийдилар ва жон олгувчи олмос тифини қизил ғилофга солиб, Мирзо Улуғбек мадрасаси томон йўлга тушдилар. Бир соатда етиб келдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқир эдилар:

Эй меҳри ту рӯзи азал ҳамнафаси мо,
Сар то сари офоқ садойи жараси мо.

Таржимаси:

Эй меҳринг азалдан мани худ ҳамнафасидур,
Бошдин-оёқ оламда садойи жарасимдур.

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни охиригача етказдилар. Султон кулоқ солиб туриб, бу байтни эшитдилар. Қарасаларки, қаландарнинг шеърини мазаси ҳаддан ортиқроқ. Маълум бўлдики, бу мардона қаландардир. Қаландарнинг важоҳати ҳам Ҳазрати Мавлавий Жомийга ўхшайди. Негаки, Султон Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг аҳволотини сўраб билган эди. Бу қаландар Мирзо Ҳамдамни уйига пинҳона келтириб, тонг-эрталабгача суҳбат қургани учун дарғазаб бўлиб, тигини ғилофдан суғуриб, жавлон уриб, довулдек Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг хужрасига кирдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий бу воқеани кўриб, ўринларидан турдилар ва титраб бу байтни ўқидиларки:

Жома гулгуне даромад маст дар кошанаам,
Хез, эй Ҳамдам, ки афтод оташе дар хонаим.

Таржимаси:

Кулбам ичра кирди бир гулранг чопонлик маст ўлуб,
Турғул, эй Ҳамдам, уйимга тушди ўт, сан ётма кўп.

Жавобига Султон бу байтни ўқидилар:

Жома гулгун кардам, аммо киро хун кардаам,
Сад жигар хун кардаам, то жома гулгун кардаам.

Таржимаси:

Жома гулгун эттим, аммо кимни дилхун айладим,
Юз жигар хун айладим, то жома гулгун айладим.

Ва лекин Султон ўзича мулоҳаза қилиб кўрдиларки, қаландар яхши одам кўринади. Ўзича агар бу қаландар нафаси пок бўлмаса тузук шеърлар ўқимаган бўларди ва Мирзо Ҳамдамни ўзига ром қилмаган бўларди, - деб ўйладилар. Бу шеърни қаландардан эшитиши билан тигни ерга ташлаб, дедилар: "Эй қаландар, мендан нима тиласанг тила, маълум бўлдики, сен пок ошиқсан, дилимни ўз доминга сайд этдинг. Бу ўқиган покиза шеъринг Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг сўзи билан бўлса керак. Шу тобда ҳеч нарсам йўқки, сенга берсам!" Султон буни айтди ва Мирзо Ҳамдамга бўлган муҳаббати жиҳатидан бу байтни ўқидилар:

Ҳамдамамо ту гирифти, карди беҳамдам маро,
Ҳамдамамо ё бидих, ё соз бо ман ҳамдами.

Таржимаси:

Ҳамдамимни олиб, этдинг эмди беҳамдам мани,
Ҳамдамимни ёки тобшур, ёки манга ҳамдам ўл.

Султон бу байтни ўқиши билан анинг жаво-
бида Ҳазрати Мавлавий Жомий бу рубойни
ўқидилар:

Умрест, ки мо ошиқи расвоим,
Мотамзадағони ишқро ҳамроҳим,
Кофир гўянд, хоҳ расво гўянд,
Дар мазҳаби ишқ ҳарчи гўянд моим.

Таржимаси:

Бир умрга биз ошиқи расводурмиз,
Мотамзадаи ишққа ҳамродурмиз.
Кофир десун эл,хоҳ расво десун эл,
Ишқ мазҳабида не деса бажодурмиз.

Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг айтганлари
Султонга хуш ёқди. Ҳазрати Мавлавий Жомий
яна бу байтни ўқидилар:

Ҳамчу ман бар рухи хўбон назари пок андоз,
Ҳар кужо дийдаи нопок бувад хок андоз.

Таржимаси:

Хўрлар юзига мандек назари пок айла,
Қайдаким дийдаи нопок эса сен хок айла.

Султон айтдилар:”Эй девона, мендан не ти-
ласанг тила,маълум бўлдики, сен пок экансен,
бўлмаса минг жонингдан бир жонинг омон
топмас эди.Энди мени ҳам сайди дом қилдинг.
Бу айтган покиза шеърларинг Ҳазрати Мавла-

вий Жомийнинг сўзларига ўхшайди. Шу тобда ҳеч нима йўқки, сенга берай десам, хотиринг жам бўлсинким, Мирзо Ҳамдамни сенга бердим. Ажаб бир иш қилибдурмен, умрим бино бўлиб, бу тариқа инъомни бир кишига қилмаган эдим!”

Султон бу сўзни деб, ўрнидан турди ва уларнинг ҳужрасидан ташқари чиқди. Занжибаччалар арғумокни келтирдилар. Султон ўзини от устига олдилар ва йўлга тушдилар. Алқисса, Султон ўз даргоҳига бориб, ўтириб, кўнгиллари хижил бўлди, қилган ишидан пушаймон бўлиб, ўзича дедилар: ”Мен нима иш қилиб қўйдим ўзи?” Ўз ўйларига эрк бериб ўтирган эди, Мир Алишер уларнинг даргоҳига кириб келдилар, кўрдиларки, Султон ғам-ғуссага чўмиб ўлтирибди, дуога оғиз очиб бу байтни ўқидилар:

Ғам аз гардиши рўзгорат мабод,
Дар андеша дар дил ғуборат мабод.
Ки бар хотири подшоҳон ҳаме,
Паришон шавад хотири оламе.

Таржимаси:

Фалақдин сенга етмасун зарра ғам,
Дилингни кам ўлсун ғубороти ҳам.
Ки шоҳларни кўнгли учун доимо,
Паришондил ўлғай ҳама қайғудо.

Мир Алишер дедилар: ”Эй Султони олам,
нечук сизни ғаму андиша ва андуҳ аро кўрур-

мен, замонадин сизга не балолик етди?"

Султон айтдиларки: "Эй Мир Алишер, менинг саргузаштимни гапирсам узокдан-узок, киссам эса жон ўртагувчидир!" Султон бўлиб ўтган гапларни бошдан-охир баён қилдилар. Мир Алишер: "Бу важдан ғамга ботманг. Бир кишини жўнатамиз, қаландар ва Мирзо Ҳамдамни олиб келсинлар",-деди. Султон: "Мирзо Ҳамдамни бошимдан садақа қилиб, ўша қаландарга ато қилдим,киши юбориб нечук уни олиб келгаймиз?" Бу ишимиз бир киши қусиб, сўнг яна уни ейиш қасдида бўлган одамга ўхшайди. Мен бу ишни қилмасмен.Шундай қилингни,гар эрта менинг даргоҳимга келса, бир киши унга сўз қотмасин ва салом ҳам қилмасин. Агар салом берса, саломга алик олмасин!"- деди. Тонг отиб,кун ёришгач,Мирзо Ҳамдам маст эди,хуш-ёр тортди,уйкуда эди,бедор бўлди. Мирзо Ҳамдам:"Эй шоҳи қаландар,кечаси маст эдим,аммо энди хушимга келдим. Даргоҳи олийга мансублик юзасидан бош эгиб борайликми ё йўқ?Энди нима маслаҳат берасиз,Султон хизматларига борайликми?"-дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий:"Эй фарзанд,сизни Султон хизматига бормоғингиз маъкулдир"-дедилар. Мирзо Ҳамдам:"Агар рози бўлсангиз,борайлик",-дедилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: "Биз розимиз, боринг, биз каминани ёд қилингни,сарафроз этгайсиз",-дедилар. Мирзо Ҳамдам: "Яхши бўлғай",-дедилар.Мирзо Ҳамдам рухсат олиб,Ҳазрати Мавла-

вий Жомий хузуридан туриб, Султон даргоҳининг дарвозасига келдилар ва мулозимларига салом бердилар. Мирзо Ҳамдамни саломига ҳеч ким алик олмайди. Даргоҳга кирдилар, Султонга қараб салом бердилар. Султон ва унинг амирлари саломларга алик олмадилар. Мирзо Ҳамдам маънос тортиб, ўтиб ўз тахтларига ўтирмакчи бўлдилар. Бундай қараб кўрсалар, бир холи шишани кўймишлар. Бағоят ғамгин бўлдилар. Ғамандухнинг зўридан бир тошни олиб, шишага қараб отдилар. Тош тегиб, шиша чил-чил бўлиб синди. Султон Мирзо Ҳамдам тарафга қараб бу байтни ўқидилар:

Ҳама шаб бо дигарон бодаи гулранг зади,
Журми мо чист, ки бар шишаи мо санг зади.

Таржимаси:

Ичишиб оқшом аро ўзга билан бодаи гулранг,
Шишамизга, не ёзук этдук, урарсен неча санг?

Мирзо Ҳамдам Султонга жавобан дедилар:

Боз аз дасти ту сарро гирибон карданист,
Оламеро ҳамчу вазъи худ паришон карданист.
Дил, ки вай нашъаи ишқе набошад пора кун,
Шиша чун бе бода бошад сангборон карданист.

Таржимаси:

Эмди лозим бошниким суйи гирибон айламоқ,
Олам аҳлини ўзим янглиғ паришон айламоқ.

Дилким анда нашъаси ишқ йўқтур, пора қил,
Шиша гар бегода бўлса сангборон айламоқ.

Мирзо Ҳамдам дили вайрон, жигари кабоб бўлиб, Султоннинг даргоҳидан чиқдилар ва Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг хизматларига келдилар. Бўлиб ўтган воқеаларни дилида яшириб, Ҳазрати Мавлавий Жомийга сир бой бермадилар. Тамом хушчақчақлик билан вақт ўтказар эдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг шеърларидан беҳад завқ-шавқ олардилар. Шу зайилда бир неча кун ўтиб, Наврўзи Олам келди. Халойиқ Наврўз ноғорасини чалдилар. Мирзо Ҳамдамни сарпо боисидан ғамгин кўрдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Эй жони падар, вой нури дийдам, бу замон сизга не бўлибдурки, ғамгин ўтиурсиз?”-деб сўрадилар.

Алқисса, Мирзо Ҳамдам: ”Нечун ғамгин бўлмай, Султон билан ҳамроҳ бўлган вақтимда ҳар неки тиласам бажо бўларди. Гарчи тақдир қалами не битган бўлса, ундан ўзгаси бўлмас,”- дедилар. Шу воқеа туфайли Мирзо Ҳамдам бу байтни ўқидилар:

Он рўз, ки тавсани фалак зин карданд,
Оройиши Муштарий зи Парвин карданд.
Ин бувад насиби мо зи девони қазо,
Моро чи гунаҳ, қисмати мо ин карданд.

Таржимаси:

Ул кунким, урулғонда фалак отига зин,
Зийнат топиб эрди Муштарий Хулкардин.

Бу эрди насибамиз қазо дафтаридин,
Бизда на гуноҳ,қисматимиз бўлса чунин.

Ҳазрати Мавлавий Жомий айтдилар:”Эй фарзанд,Аллоҳдан умидворменким, илгаригидан ҳам яхшироқ бўлғайсиз,иншооллоҳ,ғам чекманг, Аллоҳ сабр қилганларни ёқтирур, иншооллоҳ, сизнинг сарупонгизни етказур.Чунончи,айтмишларки,гар махлуқ эътимод этмаса, пушаймон ва андухгин бўлғуси,лекин ул вақт фойдаси йўқ.

Эй, фарзанд, ул кун подшоҳ сизни ўзлари ташлаб кетдилар, сиз ноумид бўлиб қолдингиз. Бутун умидни жамики махлуқотларни яратган энг олий подшоҳ даргоҳига боғлангким, кудрат кўли била рўзи ато қилғуси”.Мирзо Ҳамдамнинг кўзларидан ёшлари шашқатор окди. Ҳазрати Жомий Мирзо Ҳамдамнинг кўнгиляларини кўтардилар.Мирзо Ҳамдамнинг олдига таом келтирдилар. Мирзо Ҳамдам таомдан фориг бўлгач, дедилар:“Эй бобо,неча кундирки,волидамизни кўрмадим,агар рухсат берсангиз бориб волидамни кўрсам. Сўнг яна кечкурун хизматингизга келардим. Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Кўп яхши бўлур. Хурсандчилик билан волидангизни кўринг,либос жиҳатидан кўнглингиз чўкмасин, Аллоҳ яхши сарупо ато этгуси,сизни раво сарафроз этгуси!”- дедилар.

Алқисса,Мирзо Ҳамдам волидаларининг уйига бордилар.Мирзо Ҳамдамни кетган ҳолича кўйинг, қиссани Ҳазрати Мавлавий Жомийдан эшитинг.Алар бошларини яланғоч қилиб, мубо-

рак юзларини ҳоки мазаллатга қўйиб, фарёду зорини бошладилар ва муножот қилмоққа киришдилар. Муножотда дедилар: "Эй, Аҳади бени-ёз, эй Подшоҳи банданавоз, эй Карими корсоз, муродимга еткурғил, мени ўз карамингга, ўз яхшиликларингга етувчилардан қилғил, минг-минг гуноҳ қилибдурман, сенинг олдингда шарманда-йи шармисорман, сенга юз тутдим, карам кўрса-тиб, гуноҳларимни кечирғил, эй тангрим, тараҳ-хум кўзини очғил, юрагимга қон тўлиб, кўзла-рймга ёш тўлиб, сенга умид кўзини тикдим, ўз карамингдан бебаҳра қилмағил, бизнинг ҳожа-тимизни этғил. Эй Сабури бемалол, ва эй Доно-йи кулли ҳол, эй Аҳади зулжалол, эй Самади лоязол, эй Хайи баркамол, эй Мураббий бе-завол, бизнинг ҳожатимизни чиқарғил. Эй барча борлиқнинг сабабчиси, заиф тупроқ сен туфай-ли тавоно бўлди, борлиқ сен туфайли суврат пайдо қилди. Сен ҳеч кимга ва ҳеч ким сенга ўхшамайди. Сенга етишмоқ маҳол, коинот сен билан қойим, ўзга билан эмас, сен туфайли бо-қий. Сен менга яшовчисан, ўзга нарсалар эса йўқ бўлувчи!"

Ҳазрати Мавлавий Жомий муножотни тугат-дилар ва нолаю зор қилиб ётиб ногоҳ уйқуга кетдилар. Уйқуда ётиб туш кўрсалар, осмондан бир тахт тушибди. Тахт узра бир рахт ва рахт узра софлик суффасининг сарвари, саховатнинг тўлин ойи, қиёмат кунндаги шафоатхоҳимиз, яъни Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоху

алайҳи васаллам ва аларнинг танлаган чаҳор ёрлари ва имомзодалар хизматларида одоб қўлларини қовуштириб туришибди. Ҳазрати Мавлавий Жомий бу воқеаларни кўриб, бошларини уларнинг қадамларига қўйдилар. Ва нола айлаб, зор-зор йиғладилар. Пайғамбари Худо саллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг бошларини оғушларига олиб, дедилар: "Эй фарзанд, ғам чекмангким, Мирзо Ҳамдамнинг либосини Хитой подшоҳига амр этгумдур. Эрта кечаси анинг тушида ҳам бергум". Ва либос жиҳатидан Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг хотирларини жам қилдилар. Расули Худо саллаллоҳу алайҳи васаллам раҳшларига миниб, осмонга қараб йўл олдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий: "Офарин, ё Расулуллоҳ" - дедилар.

Қиссани Хитой подшоҳидан эшитингким, Хитой подшоҳи бундан бир неча кун муқаддам, душанба кечаси уйқуда ўзгача туш кўрдилар. Уринларидан турдилар, таҳорат янгилаб, икки ракаът намозни ёлғиз Аллоҳга бағишлаб адо этдилар. Шукр ва ҳамду сано кўп айтдилар. Олий подшоҳ даргоҳига хўб нолалар қилиб, зор-зор йиғладилар ва ҳожат тиладилар. Дарҳол ўз ҳолларига қайтиб, ногоҳ уни уйқу элтди. Хитой подшоҳи уйқуда Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламни кўрдилар. Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам Хитой подшоҳига айтдилар: "Эй подшоҳ, Самарқанд вилоятида менинг бир фар-

зандим борким, анинг номи Ҳазрати Мавлавий Жомийдир. Анинг бир фарзанди борким, анинг номи Мирзо Ҳамдамдур. Бу замон Наврӯзи олам етибдур. Наврӯз сарупоси важҳидан кўп ғам чекиб турурлар. Бир корсозлик қилгил, бир бош подшоҳларга лойиқ кийим-бош ва яна бир Мирзо Ҳамдам мингудек арабий зотли аргумоқ тайёрлагил ва яна Мирзо Ҳамдамга ҳамроҳ қирқ йигитчага қирқ бош сарупо тайёр қилгил ва яна Ҳазрати Мавлавий Жомийга ҳамроҳ тўрт юз толиби илмга ҳам тўрт юз бош-оёқ сарупо тайёрлаб, равон қилгил. Қай тариқа ҳиммат кўрсатсанг сен ўзинг билурсан!”

Ҳазрати Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам, шуларни айтдилар ва подшоҳ бу хизмат юзасидан ўрнидан кўндилар ва ҳиммат камарини такдилар. Пайғамбари Худога таъзим бажо келтурдилар. Пайғамбари Худо айтдилар: “Эй фарзанд, офтоб томонга қараб юринг, анда бир тепа бор, ул тепанинг тагида Жамшиднинг хазинаси борким, адоғи йўқ. Бу хазинани шул хизматга сарфланг, қолганини ўзингиз биласиз!” Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам шуларни айтдилар ва ўринларидан туриб ғойиб бўлдилар.

Алқисса, подшоҳ уйқудан туриб, атрофга разм солиб, кўрдиларки, борлиқ оламини мушк ҳиди тутиб кетибди ва ўзларини шодмон сездилар. Ойдин кечада уйқудан уйғондилар. Шул соатда белдорларни олиб, йўл юриб кетдилар.

Алқисса, ўша тепага етдилар ва унинг ўнг

томонидан ул тепани ковладилар. Ҳар қайси ердан бир неча бел олиб ташладилар. Бир йўл кўринди. Хазина йўлининг таърифини шундай қилдиларки, агар бирон киши отга миниб найзабозлик қилса имкон бор. Сал юрмай бир эшик пайдо бўлибди. Ул эшикда Сулаймон узуги ўрнатилган экан ва тилло кулф осилган экан. Уни калитини олиб, дарҳол очдилар. Кўрдиларки, сарой ўртасида ихота пайдо бўлибди. Сарой ўртасидан атрофга қарашса, қирқ хужра кўринибди. Буларни қадимги давр усталари ясаган эканлар. Ул хоналарини очдилар. Ҳар бир хужра хонасида тўла молу мато ётибди. Бир хонада тилла, бир хонада жавоҳир ва яна бир хонада марварид, яна бир хонада маржон, яна бир хонада Жамшид аслаҳалари тўп-тўп ётибдики, унинг миқдорини биргина Аллоҳдан ўзга кимса билмайди.

Алқисса, Хитой подшоси усталарини йиғиб фармон қилдиларки: "Бир заррин жома ясангларки, бирор кимса ҳали уни кўрмаган бўлсин. Шунингдек, заррин тож, заррин камар, салла, ридо ва кумуш-тилладан мурассаъ этик, тилла нақшли шамшир ва яна бир арабий зотлик от тайёрлангки, Рустамнинг рахшига ўхшасин. Ва яна бир жамол йигитчани Мирзо Ҳамдамни жиловини тутиб юришга шотирликка ҳозирладилар, уни зарга кўмдиларки, ул йигитчанинг жамоли шуъласидан қоронғу уй мунаввар бўлгуси. Бу йигитчани шу жиҳатдан аро берган

эдиларки, у Мирзо Ҳамдамнинг жиловида юргу-
си. Яна Мирзо Ҳамдамнинг ҳамроҳлари ўша
қирқ йигитчани ҳам ҳар бирига биттадан ара-
бий зотли от бериб, шу мақсадда ясантирдилар.
Яна Ҳазрати Мавлавий Жомий билан ҳамроҳ
бўлгани учун тўрт юз толиби илмни ясантир-
дилар. Яна тўрт минг мисқол зарни Ҳазрати
Мавлавий Жомий, Мирзо Ҳамдам ва уларнинг
ёронларини наврўзлик харжига, деб юбордилар.
Хитой подшоҳи бу анжомларни ўз мўътабар
амирларига топшириб, Самарқандга равона қил-
дилар. Кўп ўтмай уларнинг ўзларини Самар-
қанд дарвозасига етказдилар. Алқисса, бу окшом
эртанги кун икки ёшдан етмиш ёшгача барча
наврўзгоҳга чиқадиган окшом эди. Ўша кун
тонгсаҳарда Хитой умаролари Самарқанд дар-
возасидан кириб келдилар ва: "Ҳазрати Мавла-
вий Жомийнинг ҳужраси қайда?" - дея сўроқ-
ладилар. Бир киши бориб Ҳазрати Мавлавий
Жомийга хабар бердилар.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий ўрин-
ларидан туриб, ўшал амирнинг қошига борди-
лар. Ўша молларни олиб келиб, мадраса дарво-
засидан ичкари киритдилар ва Мирзо Ҳамдам-
ни ноз уйқудан уйғотдилар ва ўшал юқорида
таъриф қилинган сарупони Мирзо Ҳамдамга
кийдирдилар.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий сарупо
кийиш пайтида Мирзо Ҳамдамга қараб бу
байтни ўқидилар:

Ба зеварҳо биёроянд ҳусни хўбрўёнро,
Ту он хуршиди тобони,ки зеварҳо биёрои.

Таржимаси:

Париларга берурлар халқ зеварлар билан оро,
Сан ул хуршиди рахшонсанки,зеварни безайдурсан.

Алқисса, Мирзо Ҳамдам бу саруполарни
кийдилар.Мирзо Ҳамдамнинг ҳусни юз чандон
ортди, Ҳазрати Мавлавий унинг ҳусни ортган-
лиги важҳидан бу байтни ўқидилар:

Эй ба ханда лаълатро майли шаққарафшони,
Зон ду лаъли ширин аст хандаҳойи пинҳони.

Таржимаси:

Эй кулурга лаълингни майли шаққарафшонлик,
Ул икки дудоғдиндур хандаҳойи пинҳонлик.

Бу байтни Мирзо Ҳамдамнинг қулоғига ет-
казишганларида ўта хуш ёқди ва Мирзо Ҳам-
дамнинг синиқ кўнгли шодмонликка ўзгарди.
Қирқ сарупони Мирзо Ҳамдамнинг жиловида
бўлган қирқ йигитга кийдирдилар. Тўрт юз са-
рупони Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг хизмат-
ларида бўлган тўрт юз толиби илмга кийдирди-
лар. Бошқа жамики ёронларни ҳам ясантирди-
лар. Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг зехни яна
юз чандон зиёда бўлиб,бу байтларни ўқидилар:

Чун ту Юсуфи Мисрий дар латофату хўби,
Дар миёни махруён офтоби тобони.

Таржимаси:

Миср Юсуфидурсан хусн ила латофатда,
Хатм эрур санга, жоно , офтсб тобонлик.

Алқисса, Мирзо Ҳамдам лабларини яшириб,
пинҳона табассум қиларди. Ҳазрати Мавлавий
Жомий бу байтни ўқидилар:

Эй ба ханда лаълатро майли шаккарафшони,
Зон ду лаъли ширин аст хандаҳои пинҳони.

Таржимаси:

Эй кулурга лаълингни майли шарафшонлик,
Ул икки дудоғдиндур хандаҳои пинҳонлик.

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқиди-
лар ва бир тўда фаройиб азиз ёронлар мадраса-
дан чикдилар. Мирзо Ҳамдам ўзгача бир шавк
билан Ҳазрати Мавлавий Жомийга боқардилар.
Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқидилар:

Ин чунун, ки чашмонат кофирони бераҳманд,
Кофирон чи медонанд шеваи мусулмоний.

Таржимаси:

Гўйиё икки чашминг икки раҳми йўк кофир,
Куфр эли нечук билгай шеваи мусулмонлик.

Бу байтни барча ўз кулоғи билан эшитдилар, мадраса ёронлари орасида бир ғавго кўзгалди. Бу қаландарнинг шеъри Ҳазрати Мавлавий Жомийникидир, агар шундай бир улуғ зот бўлмаганларида Хитой подшоҳи бу қаландарга бу қадар кўп мол юбормас эдилар.

Алқисса, Мавлавий Жомий Мирзо Ҳамдамнинг камарига шамширни тақиб қўйдилар. Мирзо Ҳамдам тиғини синаб кўрай, деб шамширни ғилофдан суғурдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий Мирзо Ҳамдам тиғидан бир ажиб завқ олдилар.

Ҳар замон - ҳар замон Ҳазрати Мавлавий Жомий меҳрибонана шеърлар ўқирдилар, ёронларнинг ғавғоси юз чандон ортиб борарди. Ҳазрати Мавлавий Жомий Аллоҳнинг кудратини тамошо қилардики, бир қатра сувдан шунчалар йиғит яратмиш.

Тўсатдан кўзлари Мирзо Ҳамдамнинг устки лабига тушди, кўрдик, Мирзо Ҳамдамнинг лабида ҳол жой олибдур. Ҳазрати Мавлавий Жомий шу ҳолнинг васфида бу байтни ўқидилар:

Лабинг устинда, ё раб, ҳол недур, билармусен,
Ҳиндбачча кўрурмен, қиладур нигоҳбонлик.

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқиб турганларида ҳар тарафдан: “Кўтар, кўтар!” овозлари эшитилди. Халойиқ орасида гулгула кўтарилди. Ҳазрати Мавлавий Жомий кўрдиларки, Мирзо Ҳамдам бу либосда гўё Юсуфи сонийдек намоён бўладур. Шу заҳоти бу байтлар-

ни ўқидилар:

Юсуфи Мисрий каби латофатда тенгсизсан,
Меҳрибонлар ичида гўё шамси тобонсан.

Халойиқ бу хангомани кўргач, чин дил билан ул қаландарга ихлос кўйдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг хотирларига шу фикр етдиким, бу кун бу таналар бу саруполар кийдилар, эртанги куни бу шаклу шамо-йилда сарупо топмасалар, анда не илож бўлмай?! Яна ўзларига фикр қилдиларки, бугун етказган Аллоҳ эртага ҳам етқазди. Ўз тасалли хотиралари учун бу байтни ўқидилар:

Борлиқ жаҳони, Жомий ғуссанга арзимайдур,
Анинг бори йўғи деб, нечун жонни койитмоқ!

Ҳар бир шеър ўқиганларида ёронлар такрор қилардилар. Шу аснода Ҳазрати Мавлавий Жомийга жазава тегди, муборак оғизларида кўпик паға-паға бўлиб чиқа бошлади. Улар “Нақши Мулло”га тушдилар ва ёронларга таълим бердилар. Кўнглида наврўзгоҳга боришни ўйлаб халойиқ бу ҳодисани кўриб, ҳаммалари саргардон ва ҳайрон бўлиб, туриб қолдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг жазавага тушишни кўриб, барча халойиқ худди маст туядек наъра тортиб, мажлисининг ҳар томонидан овоз бердилар. Ҳамма халойиқ Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг “Нақши Мулло”си ҳақида гапирардилар. Ўша ку-

ли кечгача шаҳар халқи гурос-гурос келиб, Улуғбек мадрасасига одам сиғмасди. Бу кун Ҳазрати Мавлавий Жомий буюрдиларки, ёронлар мадрасадан чиқсинлар. Барча халойиқ бир қарорга келдилар-ки, Мирзо Ҳамдамни қаландардан ажратгаймиз,деб.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий хабардор бўлиб, бу байтларни ўқидилар:

- Халқа зада мебинам гирди ту рақибонро,
Охе задаму гуфтагм тухми жабарий сўзад.

Таржимаси:

Халқа зада кўргайман олдингда рақибларни,
Бир оҳ чекиб айдим, ёнсин жабарий уруғи.

Агар Ҳазрати Мавлавий Жомий “тухми чини”(хитойликнинг тухуми) куйсин деганларида, хитойликлар ўша кунни халос топмас эдилар, барчалари куйиб кетарди. Чинликлар Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг жазаваларини кўриб, ўзларини қадамларига ташладилар.

Энди воқеани Султон Ҳусайн Мирзодан эшитинг-ки, кечкурун қараса, Наврўзгоҳга ҳеч ким келмади. Бу воқеадан хабардор бўлган кишилар, “Эй Султони олам,бу кун Навўзгоҳ шаҳар ичкарасида бўлди, нечунким қаландар Мирзо Ҳамдамга шундай яхши сарупо кийдирибдики, бир мамлакатни хирожига арзийди. Қирқ маҳлиқо йигитчаларга қирқ сарупо кийдирибди-

ки, буларнинг жамолларини шуъласи қуёш билан баҳслашади. Улар мурассаъ торни қўлда тутиб, Мирзо Ҳамдамнинг жиловида борурлар. Ва яна тўрт юз толиби илм хизмат камарларини белга боғладилар. Ақобирлар ва хослар жам бўлдилар, ва бу байтни ўқидилар:

Эй ба ханда лаълатро майли шаққарафшони,
Зон ду лаъли ширин аст хандаҳойи пинҳони.

Таржимаси:

Эй кулурга лаълингни майли шаққарафшонлик,
Ул икки дудоғидур хандаҳойи пинҳонлик.

Ул қаландар ҳаққа етишмоқ ҳақида шеърлар ўқийдилар ва унинг номини “Нақши Мулло” дейдилар. Ҳар киши Наврўзгоҳга келса шу ҳангомани кўрсатди-ю, улар маст бўлдилар ва оғизларида кўпик чиқиб, ул қаландарнинг қадамларини тагига ўзларини ташладилар, оламда нима бўлаётганини ҳам билмайдилар.

Алқисса, Султон бу воқеани эшитиб, ғазаб қўзғади. Қизил либос кийиб, Туркистон ва Тошкент лашкарларини тўплаб, ҳаммага гулгун либос кийдириб, шаҳарга қараб юрдилар. Подшоҳ ва амиру умаролари, барча халойиқ шаҳарда жам бўлиб, Мирзо Ҳамдамнинг атроф-теграсини ўраб олишган пайтда етиб келдилар. Ҳазрати Мавлавий Жомий ва унинг ёронлари мана бу байтни ўқир эдилар:

Шаҳре ба фигономад аз наргеси масти ту,
Эй шўхи жафопеша, фарёд зи дасти ту.

Таржимаси:

Эл қолди фигон ичра бу наргиси мастингдин,
Эй шўхи жафопеша, фарёд бу дастингдин.

Султон Хусайн подшоҳ фаҳмладиларки, бу шеърдан мақсад Мирзо Ҳамдам экан, шаҳарда галаён кўтариш эмас экан. Султонда ўзга бир ҳолат пайдо бўлди ва ўзига деди: "Қаландарнинг бу байтига шаҳарни берсам раводур". Ўз лашкарига ишорат қилиб: "Бир нафас тўхтанглар!" - деди. Ҳазрати Мавлавий Жомий кўрсаларки, шаҳарнинг атроф-теваригини гулгун либослилар қуршаб олибди. Султон шамшир яланғочлаб, қўлида тутган ва барча гулгун жомалик тиг яланғочлаб туришибди.

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқидилар:

Эй кўнгул, мардона бўл, ошиқ ўлар кундур бугун,
Жилва-жилва ҳар тараф сад жома гулгундур бугун.

Яна бу шеърни айтдилар:

Ёр месўзад маро, дилдор месўзад маро,
Моҳи ман ҳар соате сад бор месўзад маро.

Таржимаси:

Ёр куйдиргай мени, дилдор куйдиргай мени,
Дилбарим ҳар дам аро юз бор куйдиргай мени?

Алқисса, Султон қаландардан бу шеърларни эшитгач: "Бу маънилик шеър Ҳазрати Мавлавий Жомийдан бўлак ҳеч бир кимса қўлидан келмагай," - деб гумон қилди ва Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг жазаваси голиб келиб, Султонни ўз тўрига тортди. Ҳазрати Мавлавий Жомий сир фош бўлишини англадилар. Сўнг бу шеърни ўқидилар:

Сийна чок ҳоҳад шуд ва дасти ту чун лола,
Фош мешавад охир розҳойи сад сола.

Таржимаси:

Сийна чок дастингдин бўлғай ўйлайким лола,
Оқибат бўлур эркон фош сирри сад сола.

Алқисса, бу байт Султоннинг қулоғига етгач, айтдилар: "Бундан ортиқ Ҳазрат Мавлавий Жомий ўзини қандай зоҳир қилгуси?" Ва ёронларга айтдилар: "Ҳазрати Мавлавий Жомий ўзларидир!" Султон ёронлари ва барча ақобирлари бирла отдин тушдилар, бир-бирига жўр бўлиб, "Нақши Мулло"га тушдилар. Султон маст бўлдилар. Бир неча соат ўтгач, хушига келдилар.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий жазавадан фориғ бўлиб, Султон ҳам жазавадан чикқач, ўзларини Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг қа-

дамлари остига ташладилар ва дедиларки: "Биз биринчи шеърларингизданок сизни Ҳазрати Мавлавий Жомий бўлса керак, деб гумон қилган эдикки, сиз бу байтларни ўқидингиз:

Сийна чок ҳоҳад шуд ва дасти ту чун лола,
Фош мешавад охир розҳойи сад сола.

Таржимаси:

Сийна чок дастингдин бўлғай ўйлайким лола,
Оқибат бўлур эркон фош сирри сад сола.

Шундан билдикки, сиз Ҳазрати Мавлавий Жомий экансиз! Худонинг зорини этиб сўрай-мен, ростини айтинг, сиз Ҳазрати Мавлавий Жомиймисиз ё йўқ?"

Султон бу қиссасини ҳавола қилганларидан кейин Ҳазрати Мавлавий Жомий айтдилар: "Сизнинг бандангиз Жом вилоятидан, мени Жомий дейдилар."

Бу сўзларни эшитиб, Султон ва Мирзо Ҳамдам ҳар икколови ўзларини аларнинг қадамлари остига ташладилар. Султонга кўп узрҳоҳлик қилдилар. Мирзо Ҳамдамга офарин айтдилар ва дедилар: "Жисми пок покингга раҳматлар бўлғай, яхши танибсен!" Бу сўзлар Ҳазрати Мавлавий Жомийга маълум бўлди.

Мирзо Ҳамдамнинг вафодорлиги важҳидан бу байтни ўқидилар:

Жон бар тани ман,нафас баройи ту занад,
Ҳар дасту дилам дам аз вафойи ту занад.
Ғар бар тани ман барги вафои рӯяд,
Ҳар барги танам дам аз вафои ту занад.

Таржимаси:

Тан ичра нафас сенинг учун танга кирар,
Томиру дилим вафоларингдан дам урар.
Унса баданим узра вафо барги агар,
Ҳар барги таним вафоларингдин сӯз этар.

Султон рубойни эшитиб, гирибонларини чок-чок қилиб, Ҳазрати Мавлавий Жомийнинг олдига келдилар ва дедилар: ”Эй подшоҳи олам, бу кун кичик Наврӯз айёмидур, агар сиз иноят кӯрсатсангиз, эртага Наврӯзгоҳга борсак!” Ҳазрати Мавлавий Жомий: ”Кӯп яхши бўлгай!”-дедилар.

Алқисса, Ҳазрати Мавлавий Жомий, Султон Ҳусайн ва Мирзо Ҳамдам подшоҳ чорбоғига қараб йўлга тушдилар, етиб келиб чорбоғнинг ичига кирдилар. Мирзо Ҳамдам дедилар: ”Эй подшоҳи олам, эй Султони боқарам, бу чаманнинг дарахтлари васфида шеър ўқисангиз кӯп яхши бўлур эди”.

Ҳазрати Мавлавий Жомий бу байтни ўқидилар:

Аз хори шӯри ишқи ту дар сийна дорам хорҳо,
Ҳар дам шугуфта бо рухат зон хорҳо гулзорҳо.

Руи жониби бўстон нигар каз шавқи ту гул дар
чаман,
Сад чок карда пираҳан, шуста ба хун рухсорҳо.

Таржимаси:

Ишқингни ҳар дам шўридин кўнглумда юз минг
хорлар,
Дам-дам аро очилгуси ул хордин гулзорлар.
Бор, жониби бўстона боқ, шавқинг ила гулшанда гул,
Юз чок этиб пироханин қонга ювмиш рухсорлар.

Бу шеър Султон ва Мирзо Ҳамдамга кўп
хуш келди. Шамол эса бошлади. Султон деди:
“Эй шоҳи олам, бу Мирзо Ҳамдамнинг боши-
дан сочилган гулларга бирон нарса айтсангиз
кўп яхши бўлур эрди”. Ҳазрати Мавлавий
Жомий бу байтни ўқидилар:

Боз ойи, биншини дар пойи дарахти гул,
Гар бод чу бархезад гул сари гул резад.

Таржимаси:

Келсанг, яна ўлтурсанг гул шохининг остида,
Гар келса сабо боди гул бошига гул тўкгай.

Алқисса, Султон Ҳусайн, Мирзо Ҳамдам ва
Самарқанднинг бошқа барча факиру заифлари
улар туфайли шоду масрур бўлдилар. Султон
мадраса мударрислиги вазифасини Мавлавий

Жомийга топширдилар*. Шундай қилиб, Мавлавий Жомий дарс айтишга машғул бўлдилар.

---

* Бошқа бир нусхада Султон Самарқандни унга топширгани, Самарқандда жазавага тушиш Жомийдан ёдгор қолгани ҳақида гапирилади.

ЛУГАТ

- А к о б и р - улуғлар.
А м у г о н - совға.
А р г у м о қ - отнинг тури.
А ф с у н б ў л м о қ - ортмоқ, кучаймоқ.
А ф л о к - фалак, осмон.
А ҳ а д и б е н и ё з - беҳожат Аллоҳ дегани.
А ҳ а д и з у л ж а л о л - қудрат ва улуғлик эга-
си бўлган Аҳад,яъни Аллоҳ.
Б а н д а н а в о з - бандаларини эъзозловчи (Ал-
лоҳга нисбаган).
Б а ғ а й р а з - бошқа, ўзга.
Д и г а р г у н - бошқача, ўзгача.
Д и й д а и х у н б о р - қонли кўз.
Д о н о й и к у л л и ҳ о л -барча ҳолатларни
билиб турувчи,яъни Аллоҳ.
Ё н м о қ - қайтмоқ.
Ж а р а с - қўнғироқ.
З а н ж и - қора танли, негр.
З и н - эгар-жабдуқ.
З и ҳ и с а й д и з а б о н м и з -қандай ажойиб
тил ўлжасимиз.
К а р и м и к о р с о з - ишларни созловчи Ка-
рим, яъни Аллоҳ.
Л о л а и ҳ а м р о - қизил лола.
М а ҳ т о б - ой.
М о т а м з а д а - мотамли, мотамда қолган.
М у ж д а - хушxabар.
М у р а с с а ь - безатилган, ясатилган.
М у с т а ф н и й - беҳожат, тўқ, етарли.
Н а х л - дарахт, хурмо.
Н о қ и л - накл қилувчи.

О ш и ё н а - қават, жой.

Р а х т - уй асбоб-анжомлари, либос солинган тугун.

Р а х ш - Рустам паҳлавоннинг афсонавий оти.

Р о в и й - ривоят қилувчи.

С а б у р и б е м а л о л - ҳеч бир оғирликсиз
сабр этувчи, яъни Аллоҳ.

С а м а д и л о я з о л - ҳеч қачон йўқ бўлмайдиган
самад, яъни Аллоҳ.

С а н г - тош.

С а н г б о р о н - тошбўрон.

С и р и с а д с о л а - юз йиллик сир.

С у х а н - сўз

У м а р о - амирлар.

Х о б - туш.

Х о к и м а з а л л а т - хорлик тупроғи.

Х о с л а р - асилзодалар, улуғлар.

Х у н - қон.

Ч а ш м - кўз.

Ч а ҳ о р (чор) ё р - Абу Бакр Сиддик, Ҳазрати
Умар, Ҳазрати Усмон ва Ҳазрати Али.

Ч о к а р - кул, хизматкор.

Ч у н у н - шундай.

Ш а к а р х о - шакар еган, шакар чайнаган маъ-
носида.

Ш а ҳ б о з - бургут.

Ш о т и р - тез юрувчи (амалдорларнинг йўлини
очиб, олдинда тез юрувчи кимса).

Ш у ҳ р а - машхур, шуҳратли.

Ю с у ф и с о н и й - иккинчи Юсуф, биринчи
Юсуф бу - Юсуф пайгамбар бўлиб,
унга Худонинг гўзаллик сифати
тушган, дейдилар.

Қ а в с и қ у з а ҳ - камалак.

Қ а з о - тақдир.

Қ а з о р о - тўсатдан, ногаҳон

К а в с и қ у з а қ - камалак.
Қ а з о - тақдир.
Қ а з о р о - тўсатдан, ногаҳон.
Қ а п у - эшик.
Қ о й и м - мавжуд бўлиб турувчи.
Ғ а м з а д а - ғамгин, ҳасратли.
Ғ а р и б о н - ғариблар.
Ғ а р и б н о м а - ғариблар.
Ҳ а з о р о н - минглаб.
Ҳ а й й и б а р к а м о л - камолат эгаси бўлган
Ҳай, яъни Аллоҳ.

ПОВЕСТЬ О МИРЗЕ ХАМДАМЕ

На узбекском языке
Ташкент, "Фан", 1998

**Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари
тарихи институти**

Илмий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилди.

Чоп этиш учун масъул Х.Н.Бобобеков
Муҳаррир И.Шоймардонов
Техник муҳаррир И.Усенко
Мусаввир А.Сулаймонов
Компьютер оператори Н.Ашурова

ИБ № 6862

Теришга берилди 01.03.1998 й. Босишга рухсат этилди 29.04.1998 й.
Бичими 84x108 1/32.Шартли босма табағи 3,0.Нашр босма табағи 2,5.
Адади 10000.Баҳоси шартнома асосида.Буюртма № 4039

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг "Фан" нашриёти,
Тошкент - 700047, Гоголь кўчаси, 70-уй.

Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институти, Тошкент,
Отатурк кўчаси, 24-уй.

Биринчи Тошкент босмахонасида чоп этилди. 700002, Тошкент шаҳри,
Соғбон кўчаси, 1-берк кўча, 2-уй.

Рисола Махпират номидаги Ўрта Осиё халқлари тарихи институти-
нинг компьютер марказида тайёрланган оригинал-макет асосида босилди.